

ODONIMI KAO IDEOLOŠKE MANIFESTACIJE NA PRIMJERU ZADRA U XX. STOLJEĆU

Zlatko BEGONJA
Zavod za povijesne znanosti HAZU u Zadru

UDK 179.8 (497.5) Zadar
Pregledni rad

Primljeno: 27. XII. 2005.

Imena ulica i trgova u gradu Zadru tijekom XX. stoljeća bitno su ovisila o prevladavajućim političkim okolnostima. Upravo to razdoblje nadasve bogato političkim previranjima, pružilo je primjere iskorištavanja odonima u svrhu potvrde točno određenih političko-ideoloških koncepcija. Stoga se analizom imenovanja ulica i trgova u Zadru početkom stoljeća, još iz vremena druge austrijske uprave pa do konca XX. stoljeća, pokušalo ukazati na prevladavajuće kriterije prilikom upotrebe odonima. Kao posljedica takva političko-ideološkog nametanja uspostavljen je okvir specifičnog korištenja odonima.

Ključne riječi: *odonimi, Zadar, politika, ideologija.*

UVODNE NAPOMENE

Odonimi su osobita vrsta toponima koji se napose koriste za obilježavanje ulica, izgrađenih gradskih cjelina ili četvrti, zbog čega u jezikoslovnom smislu podliježu većem stupnju arbitrarnosti. Upravo zato pružaju idealan predložak za prezentaciju točno određenih političko-ideoloških stajališta. Stoga nam je ovdje prvenstvena namjera, promatrajući odomine s povijesnog, a ne s jezičnog gledišta, da primjerima predočimo postupak kojim su oni korišteni u tu svrhu. Rezultat promatranja u konačnici nam također može dobro poslužiti za oslikavanje i argumentaciju određenih povijesnih stajališta.

Promatrano razdoblje od početka XX. stoljeća pa do njegova kraja na primjeru imenovanja ulica i trgova u gradu Zadru, dobar je prilog razumijevanju iskoristivosti odonima u cilju javne prezentacije strogo određenih političkih opcija. Iz tog ćemo razloga sagledati vremensko razdoblje koje obuhvaća drugu austrijsku vladavinu gradom, potom talijansku u predfašističkom i fašističkom vremenu te komunističko razdoblje do njegova konačnog urušavanja, kao i početno razdoblje samostalne države Hrvatske.

Zahvaljujući upravo svojoj specifičnoj političko-administrativnoj poziciji koju je zauzimao kroz spomenuto razdoblje, grad Zadar je zasigurno jedan od najvrjednijih

primjera koji se može koristiti za prokazivanje korištenja odonima u cilju postizanja političko-ideološkog utjecaja.

POSEBNOSTI U IMENIMA ULICA I TRGOVA GRADA ZADRA OD POČETKA XX. STOLJEĆA DO 1918.

Grad Zadar pretežitim se dijelom dvaju prvih desetljeća XX. stoljeća još uvijek službeno nalazio pod austrijskom upravom. Naime, već početkom uspostave druge austrijske uprave (1813.-1918.), kada je u sklopu promjena političko-administrativnog karaktera Dalmacija postala zasebnom pokrajinom izravno podvrgnuta Beču, Zadar je stekao status središta navedene pokrajine.¹ Upravo iz tih razloga austrijska je vlast primarno težila provedbi politike duhovnog (ali i svakog drugog) odstranjenja Dalmacije od presudnog utjecaja njenog prirodnog hrvatskog zaleđa, pa je u realizaciji toga cilja pored ostalih odredbi, nametnula odredbu o talijanskom jeziku kao službenom u dalmatinskoj upravi.² Takva je politika nedvosmisleno određivala priklanjanje austrijskih vladajućih krugova talijanskoj političkoj opciji, što je za izravnu posljedicu imalo nanošenje goleme štete hrvatskoj nacionalnoj orijentaciji. Stoga je nesporno da je spomenuti postupak implicirao niz negativnih posljedica, kako u političkom tako i društvenom životu grada Zadra.

Postizanjem dominantnog položaja talijanskog jezika i samim time širenju utjecaja vlastite kulture, stvarale su se osnovne pretpostavke za pojačano useljavanje talijanskog narodnog elementa. Pod takvim je okolnostima vremenom nastao poremećaj etničkih odnosa u gradu, s bitnom posljedicom smanjenja hrvatskog utjecaja napose u ispostavnom administrativnom državnom aparatu. Naravni rezultat takvih prilika bilo je osjetno jačanje autonomaških pozicija, čija je politička doktrina protivnosti sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom, u svakom pogledu koincidirala s ranije postojećim talijanskim iredentističkim težnjama. Naime, talijanski su iredentisti, kao i naknadno njihovi dalmatinski pristaše, još od sredine 19. stoljeća ustrajavali na tvrdnjama da je «Dalmacija čisto talijanska zemlja» s manjinom Hrvata.³ Ova se postavka temeljila na zahtjevu ostvarenja krajnjeg cilja, pripojenja Dalmacije Italiji, a što se opet pokušavalo dosljedno pripremiti i provesti dugoročno nadređenim društvenim položajem Talijana i talijanaša, u odnosu na Hrvate. Takva superiornost očitovala se u političkom, administrativnom i gospodarskom smislu, prvenstveno u gradu Zadru, ali također i u ostalim dijelovima Dalmacije, odnosno istočnojadranske obale.

Kao odgovor na stalno prisutne talijanske ekspanzionističke težnje, Hrvati Zadra i ostalog dalmatinskog područja, u vremenu ponovnog ojačanja hrvatskog narodnog preporoda,⁴

¹ Vidi: Julije GRABOVAC, Zadar u vrijeme druge austrijske vlasti, *Zadar Zbornik*, Zagreb, 1964., str. 208.

² ISTO, str. 209.

³ Preuzeto iz: Šime PERIČIĆ, Prilog poznavanju talijanske okupacije Dalmacije od 1918-1923. god., *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. 20., Zadar, 1973., str. 11.

⁴ Nakon pada Bachova apsolutizma.

intenzivirali su koncem 1860. zahtjev prema Beču u pogledu konačnog ujedinjenja Dalmacije s Hrvatskom.⁵ Međutim, upravo zahvaljujući ranije stečenim povlaštenim talijanskim pozicijama u Zadru, ali i pritom presudno podržavajućem odnosu aktualne austrijske vlasti prema njima, ni ovoga puta nije došlo do ostvarenja dalmatinsko-hrvatskog pokušaja ujedinjenja.⁶ Na koncu, niti događaj pomorske bitke kod Visa 1866., kada je Italija isključivo agresivnim putem u sukobu s austrijskom mornaricom imala namjeru potpuno ovladati Jadranom, nije bio dostatan za promjenu Bečke odluke glede legitimno izraženih hrvatskih ujediniteljskih zahtjeva.⁷

Autonomaškim političkim shvaćanjima, u zadnjoj četvrtini 19. st. priključuju se i Srbi iz Dalmacije. Naime, od 1879. Srbi se posve priklanjaju autonomašima, te veoma aktivno sudjeluju u provedbi borbe protiv ujedinjenja Dalmacije i Hrvatske, što u svakom slučaju konvenira austrijskim vlastima, koji u takvim okolnostima pojačano ustrajavaju na potpori talijanskom elementu.⁸ Te su političke prilike svakako presudno utjecale na održanje stabilnosti vladajućih političkih odnosa u glavnom pokrajinskom gradu Zadru.

Konačno, i bez obzira na promijenjene političke odnose Hrvata i Srba iz Dalmacije, uvjetovane događajima iz samog početka 20. stoljeća,⁹ kada je došlo do približavanja njihovih stajališta glede odnosa prema ujedinjenju hrvatskih zemalja Dalmacije i Istre s Hrvatskom, ostaje činjenica prijašnjeg razdora koji će ipak u nadolazećem razdoblju imati dalekosežno značenje.

Dakle, slijedom prethodno navedenog, moramo istaknuti kako su imena ulica i trgova, posebice u staroj gradskoj jezgri Zadra na poluotoku, odgovarala političkim prilikama, te upravo iz tih razloga bila isključivo talijanskog podrijetla, uz zanemarive iznimke. Naime, to zapažanje možemo veoma lako potvrditi i uvidom u dobro sačuvanu topografsku kartu iz promatranog razdoblja, trenutno pohranjenu u Državnom arhivu u Zadru.

Za tu svrhu ovdje ćemo se kao podlogom koristiti kartografskim prikazom iz spomenutog razdoblja, te prezentacijom primjera pokušati ukazati na važnost utjecaja političko-ideološke naravi, napose iskazanu prilikom imenovanja određenih ulica i trgova na zadarskom Poluotoku.

Zašto je ovdje neophodno naglasiti zadarski Poluotok? Upravo zbog toga što se radi o staroj povijesnoj jezgri koja u logičnom smislu pretpostavlja uvažavanje takve činjenice i, dakako, kao nužnu posljedicu toga, objektivnu valorizaciju.

⁵ Više o tome vidi: J. GRABOVAC, nav. rad, str. 221.

⁶ ISTO, str. 221–222.

⁷ Hrvati u tom pomorskom sukobu značajno su sudjelovali na austrijskoj strani u svojstvu mornara. Više o tome vidi: Vinko FORETIĆ, Udio naših ljudi u stranim mornaricama, *Pomorski zbornik*, knjiga prva, JAZU, Institut za historijske i ekonomske nauke Zadar, Zagreb, 1962., str. 317.

⁸ J. GRABOVAC, nav. rad, str. 233–234.

⁹ Izraženo «Zadarskom rezolucijom» od 17. listopada 1905.

Analizom topografske karte čuvane u Državnom arhivu u Zadru pod brojem 204., naslovljene *Pianta di Zara*,¹⁰ koja približno tretira vrijeme od početka XX. stoljeća do faktičnog talijanskog zauzeća grada u studenome 1918., može se potvrditi iznimka, u kvantitativnom smislu malena, ali u kvalitativnom veoma značajna. Kako smo na takve posebnosti upozorili u gornjem dijelu teksta, ovdje taj primjer ciljano potenciramo.

U tom slijedu od posebne je važnosti primijetiti kako uistinu vrijedni gradski obalni pojas na Poluotoku u to vrijeme nosi ime aktualnog vladara Austro-Ugarske Monarhije – *Riva Francesco Giuseppe I.*¹¹ Tako imenovan vizualno najupečatljiviji poluotočni predjel, primarno je bio u funkciji jasnog potvrđivanja trenutne političke i administrativne pripadnosti grada Zadra. Stoga je tom cilju imala poslužiti upotreba imena najvišeg državnog odnosno političkog odličnika.

S druge pak strane, ono što je u ovom slučaju posebice zanimljivo, rečena činjenica nije bila imperativ eventualne promjene otprije uspostavljenog kontinuiteta talijanskog nazivlja za sve ostale poluotočne gradske ulice i predjele. Inače, podrijetlo talijanskih naziva, koji su bez obzira na formalnu vlast bili u tom razdoblju aktualni, zasnivalo se pretežito na imenima zaslužnih obitelji i osoba s lokalne razine, vrijedne političke, gospodarske odnosno kulturne prošlosti te imenima kršćanskih svetaca (*Calle Paravia*, *Calle S. Francesco*).¹² Obje ove naznake upravo nam vjerno potvrđuje promatrani kartografski prikaz.

Stoga se bez dvojbe može primijetiti kako je najznačajnije obilježje obrađivanog prikaza, u usporedbi s prijašnjim stanjem sadržano zapravo u činjenici postojanja zasebnog i ključno naglašenog imena. U tom pogledu ova nam primjedba ukazuje na njegovu znakovitu dvojakost. Naime, u jednom je pravcu prepoznatljiva, i to onda kada svojim postojanjem bitno određuje političko-administrativni status grada, a tako i u drugom, kada istodobno nije nužnim uvjetom potrebe preimenovanja svih ostalih gradskih lokaliteta. Iz toga proizlazi kako je u ovom slučaju zabilježena posebnost bitan pokazatelj austrijske državne politike koja je sadržavala koncepciju ograničenog uplitanja, odnosno prepuštanja lokalnim vlastima slobodnog donošenja odluka o nazivlju ulica, trgova i predjela u gradu Zadru.

U tom smislu ovdje moramo napomenuti kako je iako u zanemarivom broju, ipak bilo ponekih austrijskih zahtijeva za preimenovanjem određenih gradskih lokaliteta. Takve posebnosti javljale su se napose u sklopu specifičnih vojno-političkih prilika, kada je trebalo široj javnosti naglasiti važnost pojedinih znamenitih osoba zaslužnih na državnoj razini. Unutar takvog sadržaja može se, kao idealan primjer promatrati *Trg*

¹⁰ Karta Zadra, Državni arhiv u Zadru (DAZd), broj fonda: 383, «Geografske i topografske karte Dalmacije», karta br. 204. – karta nije datirana.

¹¹ Obala Franje Josipa I. Posebnu zanimljivost ovom imenovanju daje i činjenica što je vladarevo ime napisano talijanskim jezikom, čime se zapravo i na takav način nedvosmisleno potvrđivala sklonost austrijskih vlasti tada aktualnom procesu talijanizacije u Zadru. U tom smislu i sva ostala imena gradskih lokaliteta na Poluotoku bila su napisana talijanskim jezikom, što je bilo pravilo sve do 1944.

¹² Ulica Paravia – Petar Aleksandar Paravia, utemeljitelj Znanstvene knjižnice u Zadru 1850., Ulica sv. Frane.

Tegetthoff.¹³ Naime, time su austrijske vlasti prezentirale namjeru, s obzirom na aktualnost prilika u Prvom svjetskom ratu, skretanja pozornosti na izniman značaj admirala Wilhelma Tegetthoffa u pomorskoj bitki kod otoka Visa 1866., ali također i podsjetiti aktualnog ratnog neprijatelja na završni rezultat spomenute bitke.¹⁴

Ovakvi uistinu rijetki primjeri austrijskih pokušaja utjecaja na lokalne vlasti, da prilikom dodjeljivanja imena pojedinim gradskim lokalitetima poštuju njihove zahtjeve, potvrđuju u tom pogledu veoma liberalan stav aktualnih vlasti. Upravo zahvaljujući takvom temeljnom opredjeljenju, nije bilo značajnih izmjena imena gradskih ulica i predjela, već se i nadalje zadržavalo sve u nepromijenjenom stanju.

IZMJENE IMENA ULICA I TRGOVA ZADRA U RAZDOBLJU OD 1918. DO 1944.

I ovdje ćemo se kao polaznom osnovom za razotkrivanje provedenih korekcija imena gradskih ulica i predjela, koristiti topografskim kartama koje svojim postojanjem svjedoče o onodobnom stanju.

Dakle, sljedeća karta, koja nosi naslov *Pianta della citta di Zara*,¹⁵ sačuvana u Državnom arhivu u Zadru, notirana brojem 219., prezentira vremenski raspon od 1918. do 1920. Ona nam u osnovi pruža uvid u dvije činjenice, koje se veoma lako uočavaju jednostavnom usporedbom s prethodno navedenom kartom.

Prva je činjenica postala prepoznatljiva činom preimenovanja obale na Poluotoku grada, a dogodila se kao rezultat praktične promjene vlasti. Naime, nakon talijanskog vojnog zauzeća grada koncem 1918., do tada postojeće ime *Riva Francesco Giuseppe I* promijenjeno je u ime *Riva Nuova*.¹⁶ Svakako, ovom je uklanjanju politički značajnog imena namjera bila odstraniti jedini i posljednji znak koji je ukazivao na dotadašnju stvarnu političku odnosno administrativnu pripadnost Zadra. Druga je činjenica zapravo vidljiv nastavak i preuzimanje svih ostalih otprije postojećih imena ulica i trgova, koji su ionako svojim značenjem u potpunosti zastupali talijanske interese.

Odatle jasno proizlazi da je prvenstveno politički motiviranim postupkom izmjene imena jednog dijela obalnog pojasa na staroj gradskoj jezgri, građanima, ali i široj javnosti odaslana važna poruka o promijenjenim vojno-političkim okolnostima. Konačno,

¹³ Vidi: DAZd, fond: Novine i časopisi, br. 1-103., sv. 171/30, *Smotra Dalmatinska*, br. 66. od 18. kolovoza 1917., Zadar, 1917. U tekstu pod naslovom «Rodendan Njegova Veličanstva» za obilježavanje proslave u Zadru stoji: «U 8 sati poslije podne općinska je glazba svirala na *Trgu Tegetthof*. Isto tako postojanje zahtjeva u tom pogledu možemo provjeriti kod: DAZd, Prezidijalni spisi Namjesništva, sv. 687., br. pr. 1276. iz 1916., kao i sv. 688., br. pr. 1973. iz 1916. Međutim, zahtjevi za izmjenom nazivlja ulica i trgova u Zadru, kao ni u tom pravcu izvršene promjene u ovom razdoblju, nisu zabilježeni na ovdje obrađivanim kartama.

¹⁴ Više o sukobu austrijske i talijanske ratne mornarice kod Visa, kao i ulozi admirala W. Tegetthoffa vidi: Petar KUNIČIĆ, *Viški boj*, Zagreb, 1996.

¹⁵ Karta grada Zadra, DAZd, navedeni izvor, karta broj 219. – nije datirana.

¹⁶ Nova obala.

takvim je djelovanjem novouspostavljena vlast htjela ukazati na budući okvir unutar kojega će biti vezana daljnja sudbina grada Zadra.

I druga karta u ovom poglavlju, također pohranjena u Arhivu u Zadru, zavedena pod brojem 219 A, naslovljena *Piano della citta di Zara*¹⁷ poput prethodno prezentirane, zapravo tretira isto razdoblje. Stoga u njoj nema, uspoređujući ih međusobno, značajnijih izmjena u imenima ulica i trgova u staroj gradskoj jezgri.

Karta koja potom slijedi, treća po redu u ovom nizu, naslovljena *Pianta della citta di Zara*,¹⁸ također je pohranjena u Državnom arhivu u Zadru i obilježena brojem 199. Ona nam vjerno oslikava početno razdoblje službeno formirane talijanske uprave gradom počevši od konca 1920.

No, prije nego započnemo s obradom rečene karte, ovdje ipak moramo ukratko pojasniti stvarno značenje službenog preuzimanja talijanske uprave nad Zadrom. Dakle, 12. studenoga 1920. došlo je do sklapanja Rapalskog ugovora, postignutog između Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca¹⁹ i Kraljevine Italije, s isključivo štetnim posljedicama za hrvatske prostore. Taj se ugovor u svojim postavkama temeljio na obećanjima iz prethodno potvrđenog dogovora između sila Antante i Italije, službeno nazvanog Londonski sporazum, a postignutog još 1915.²⁰ Rapalskim su ugovorom i u formalnom smislu dijelovi hrvatske obale i nekoliko otoka predani izravno pod talijansku upravu. I u tom je sklopu grad Zadar, poput ostalih otprije određenih hrvatskih prostora, točnije kazano, onih koji su bili obuhvaćeni londonskom «trgovinom», došao pod upravu Italije.

Novonastale su okolnosti nužno imale za posljedicu potpuno izmijenjeno političko ozračje, što se svakako odrazilo i na djelomično potaknut postupak promjena nekih imena ulica i trgova na zadarskom Poluotoku. I doista, u tom se smislu odmah primjećuju neke veoma znakovite izmjene.

Tako je dotadašnja *Riva Nuova* ponovno dobila novo ime, sada prema imenu talijanskog kralja *Riva Vittorio Emanuele III.*²¹ Upravo je ovom izmjenom završilo prijelazno razdoblje u kojem najljepši poluotočni pojas nije nosio ime političkog odnosno državnog prvaka. Novo imenovanje samo po sebi jasno ukazuje na činjenicu kome od tada Zadar pripada u političko-administrativnom smislu. Nadalje, sljedeća se promjena

¹⁷ Karta grada Zadra, DAZd, nav. izv., karta br. 219A – također nije datirana.

¹⁸ Karta grada Zadra, DAZd, nav. izv., karta br. 199. – nije datirana.

¹⁹ Pod tim nazivom zasnovana je nova državna zajednica 1. prosinca 1918. Od Vidovdanskog ustava (28. lipnja 1921.) mijenja naziv u Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, a od 3. listopada 1929. naziva se Kraljevina Jugoslavija.

²⁰ Londonski sporazum postignut 26. travnja 1915., između Italije s jedne strane i sila Antante (Francuske, Velike Britanije i Rusije) s druge. Tim su sporazumom tri velike sile nagradile Italiju hrvatskim obalnim i otočnim teritorijem za usluge u I svjetskom ratu. Sporazum je prema postignutim dogovorima trebao biti tajnog karaktera, ali ga je hrvatski političar Frano Supilo razotkrio. Iscrpno o Londonskom ugovoru vidi: Milan MARJANOVIĆ, *Londonski ugovor iz godine 1915.*, Zagreb, 1960., zatim: Ante SMITH PAVELIĆ, *Dr. Ante Trumbić: Problem Hrvatsko-srpskih odnosa*, München, 1959., str. 56–67.

²¹ Vladar od 1900. do 1944., abdicirao 1946.

očituje u preimenovanju dotadašnjeg imena *Riva Vecchia*,²² u ime *Riva IV Novembre*. Ovo ime napose plijeni pozornost jer u svome terminološkom smislu jasno označava nadnevak stvarnog talijanskog vojnog zauzeća Zadra provedenog 4. studenoga 1918.²³

Također, u ovu skupinu uočljivih izmjena ulaz i preimenovanje ulice *Calle del Duomo*,²⁴ koja u novim okolnostima nosi ime *Calle Gabriele D'Anunzio*.²⁵ S obzirom na samo značenje novoga imena, koje se odnosi na talijanskog književnika s utjecajnim nacionalističkim djelovanjem,²⁶ a koji će u nastupajućem političkom razdoblju imati zapaženu ulogu, iskazana promjena može se jednako tako svrstati u kategoriju značajnijih. Time se na određen način ocrtavalo temeljno političko usmjerenje državne pa, dakako, i lokalne aktualne vlasti.

Sva ostala imena ulica i predjela grada nisu u ovoj početnoj fazi službene talijanske vladavine doživjela bitnije izmjene. Svakako, razlog tome leži i u činjenici što su imena i otprije u cijelosti bila talijanska, te su kao takva adekvatno vrjednovala talijansku političku i kulturnu prošlost.

Iako su navedene promjene u brojčanom smislu male, ipak su veoma znakovite i kao takve postigle svoj cilj. Svojim nedvosmislenim sadržajem odaslale su najvažniju političku poruku, koja je pod spomenutim okolnostima imala dalekosežne posljedice. Možda je upravo najbolji pokazatelj značenja jedne takve političke pozadine imenovanja, odnosno preimenovanja ulica i trgova, prepoznatljiv upravo u čestim izmjenama imena obalnog pojasa na poluotoku grada. Novi politički i administrativni položaj Zadra, pored ostalog, mogao se jasno iščitavati iz imena koje je nosila navedena gradska obala.

Četvrta karta koju ćemo u ovom redoslijedu navesti, nastala je kao rezultat grafičkog prikaza Zadra po okončanju tragičnog jednogodišnjeg savezničkog zračnog bombardiranja koje se događalo za trajanja Drugog svjetskog rata, i to u vremenu od druge polovine 1943. do pred sam konac 1944.

Naieme, moramo kazati da u ovom pregledu nismo bili u mogućnosti koristiti se niti jednom topografskom kartom koja bi vjerno oslikavala međurazdoblje fašističke talijanske vladavine Zadrom od 1922. do 1943. odnosno 1944. Stoga nam upravo gore spomenuta poslijeratna karta može izvrsno poslužiti kao slika, uz čiju pomoć imamo priliku utvrditi broj poduzetih preimenovanja ulica i trgova u gradu Zadru u vrijeme fašističke uprave.

Kao prvo, uspoređujući ovaj kartografski prikaz s prethodnom situacijom, odmah ćemo zapaziti kako je i u promijenjenim političkim okolnostima, dakle s dolaskom

²² Stara gradska operativna obala.

²³ Izvršeno talijansko vojno zauzeće Zadra, ostvareno na temelju dobivenog jamstva u odredbama Londonskog sporazuma iz 1915.

²⁴ Ulica uz stolnu crkvu – katedralu.

²⁵ Ulica Gabriele D'Anunzio. Gabriele D'Anunzio, 1863.–1938., pisac s utjecajnim nacionalističkim djelovanjem, kojim je potpomagao utiranju puta fašizmu. Vidi: *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, sv. 6., Zagreb, 1969.

²⁶ U studenome 1920. D'Anunzio se iskrcao u Zadru s jednim svojim Legionarskim borbenim bataljunom.

fašizma na vlast 1922., do tada često preimenovana gradska obala i nadalje ostala pod svojim starim imenom – *Riva Vittorio Emanuele III*. Nadalje, velika većina ostalih imena ulica i trgova ostala je ista, tek uz pojavu nekoliko novih. Ovdje ćemo navesti samo neke od njih poput: *Via Roma*, *Via Arturo Colautti*, *Calle Riccardo Zanella*, *Via Vittaliano Brunelli*. Napose vrijedi podcrtati upravo ulicu nazvanu imenom talijanskog glavnog grada (*Via Roma*), što je u ovom slučaju značilo dodatnu potvrdu stvarne zadarske političke i teritorijalne pripadnosti. Ostala nova imena, kao primjerice Colautti ili Brunelli,²⁷ označavala su u prvom redu talijanske spisatelje, čije se djelovanje primarno zasnivalo na ustrajnom nastojanju dokazivanja sveopćeg talijanstva Dalmacije. U skupinu pridodanih novih imena nalazilo se i ime Zanella, koje je jasno ukazivalo na značenje autonomaške političke orijentacije.²⁸

Ovdje ćemo navesti i primjer koji nije vezan isključivo uz imenovanje ulica, ali je veoma znakovit, pa ga vrijedi zabilježiti. Naime, radi se o imenu hotela smještenog na gradskoj obali (*Riva Derna*)²⁹ koji je tada nazvan po talijanskom glavnom gradu, hotel «Roma». Zanimljivost je upravo u tome što će nakon 1944. odnosno 1945., dakle u razdoblju komunističke vladavine u Hrvatskoj, isti hotel dobiti ime «Moskva», a nedugo zatim postat će hotel «Beograd». I ovom se činjenicom može nedvosmisleno potvrditi da je upotreba «prikladnih» imena ključno označavala stanje političke pripadnosti i ovisnosti grada Zadra.

PREIMENOVANJE ULICA I TRGOVA U ZADRU ZA VRIJEME KOMUNISTIČKE VLADAVINE 1945.–1990.

Okončanjem Drugoga svjetskog rata 1945. na ovim su prostorima u političkom smislu nastupile ključne promjene, prvenstveno sadržane u nastupu komunističkog režima. Pod novim okolnostima i grad se Zadar našao u okviru novog političkog uređenja, kao sastavni dio Hrvatske³⁰ unutar Federativne Narodne Republike Jugoslavije.³¹

²⁷ A. Colautti i V. Brunelli, talijanski pisci i žurnalisti koji su svojim životom i djelovanjem bili vezani za Zadar.

²⁸ Riccardo Zanella, prvak riječkih autonomaša i u jednom razdoblju tijekom 1921. predsjednik rapalske Riječke države. Više o tome vidi: Ferdo ČULINOVIĆ, *Jugoslavija između dva rata*, Zagreb, 1961., str. 276–277.

²⁹ *Riva Derna* koja je od dolaska komunističkih vlasti nosila ime *Istarska obala*.

³⁰ Naime, još je 20. rujna 1943. Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) donijelo Odluku o priključenju Istre, Rijeke, Zadra i ostalih okupiranih krajeva Hrvatskoj. Odluka se sastojala od 5 točaka, gdje je točkom 3. određeno: «Svi spomenuti hrvatski krajevi, tj. Istra, Rijeka, Zadar, anektirani dijelovi Hrvatskog Primorja, Gorskog Kotara, Dalmacije i svi Jadranski otoci (uključivši ovamo i Lastovo, Cres, Lošinj i druge), priključuju se matici zemlji – Hrvatskoj, a preko nje novoj demokratskoj bratskoj zajednici naroda Jugoslaviji, za koju se naši narodi bore». Preuzeto iz: *Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske. Zbornik dokumenata 1943.*, Zagreb, 1964., str. 397. Ovu Odluku potvrđuje 30. studenog 1943. Predsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ).

³¹ Od 1963 mijenja ime i naziva se Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija.

Naravno da je takav sveobuhvatni zaokret sa sobom donio, nama ovdje napose zanimljiv, novi politički odnosno ideološki stav nove vlasti (među ostalim) prema imenovanju ulica i trgova u gradu Zadru. U tom je kontekstu, što se odmah zamjećuje, bila i namjera cjelovitih i temeljitih preimenovanja svih gradskih ulica i trgova.³² Kao takva, manifestirala se postupnim brisanjem dotadašnjeg talijanskog nazivlja, odnosno dodjeljivanjem novih imena ispisanih na hrvatskom jeziku, ali s posebnom obvezom naglašavanja novouspostavljenog političko-ideološkog svjetonazora. Pritom se imperativno upotrebljavala sintagma tzv. ravnopravnosti naroda i narodnosti Jugoslavije.

Tako su u staroj povijesnoj jezgri grada, kao i na njegovu pristupnom dijelu (također i na širem gradskom području), mnoge ulice i trgovi trebali biti znakovito obilježeni imenima šireg jugoslavenskog karaktera. Upravo su iz tih razloga pojedine ulice dobile imena po glavnim jugoslavenskim republičkim gradovima poput: *Sarajevska ulica*, *Ljubljanska ulica*, *Skopljanska ulica* itd. Isto tako i imenima s naglašeno boljševičko-staljinističkog značenja poput: *Put Oktobarske revolucije*, *Put Molotova* ili pak *Staljinov put*.³³ No, ono što je u ovom slučaju napose primjetljivo, jest bitna promjena imena Riva *Vittorio Emanuele III* u novo ime *Obala maršala Tita*. Time je kao u prethodnim slučajevima ponovno najvrjedniji obalni gradski lokalitet dobio ime po aktualnom državnom poglavaru, što je nedvojbeno bio i jasni znak iskazivanja točno određene političke orijentacije.

Također, još je jedna značajka bitno obilježila razdoblje široko obuhvaćenih promjena, temeljenih na komunističko-ideološkim postavkama. Naime, pod političkim se okriljem u društvu sustavno nametalo ozračje tzv. bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije, te se takvom formulacijom provlačila unaprijed određena strategija obveznog deklarativnog zastupanja «narodne jednakosti». Takav je obrazac imao izravne posljedice i u imenovanju ulica i trgova u Zadru. Zbog toga su pojedine ulice ili pak trgovi grada dobivali imena po pripadnicima drugih jugoslavenskih naroda, pretežito političara, pisaca, revolucionara. U toj kategoriji svrstana su imena poput: Jovana Sundečića, Filipa Višnjića, Jerneja Kopitara, i dr.

Slijedom prethodno kazanog jasno proizlazi kako je motiv pokretanja sveobuhvatnih političkih (komunističkih) izmjena tijekom 1945. odnosno 1947. veoma kompleksan, a ipak po svom sadržaju primarno provođen s ideoloških pozicija. Kao relevantan dokaz za takvo stajalište služi nam upravo spoznaja o principu odabira imena za imenovanje ulica i trgova u staroj povijesnoj jezgri grada. Prevladavali su kriteriji dodjeljivanja tuđih, za

³² S obzirom na golemo razaranje Zadra, pa time i potpuno izmijenjenu urbanu sliku grada, preimenovanja ulica i trgova odvijali su se postupno, u ovisnosti o stavljanju u funkciju pojedinih gradskih dijelova. U prilog tome govore i Odluke Gradskog narodnog odbora Zadar, izdane pojedinim osobama u svezi s dodjelom stanova u Zadru od 1945. pa tijekom 1946. i 1947. Vidi: DAZd, br. fonda: 149., «Narodni Odbor Općine Zadar 1945., 1946., 1947.» Opširnije o prijedlogu u svezi s preimenovanjem ulica i trgova u gradu Zadru vidi: DAZd, fond: «Nazivi ulica, trgova i predjela u Zadru (1945.–1992.)», svežnjic 1945.

³³ Imena ulica *Put Molotova* i *Staljinov put* brisana su nakon objave Rezolucije Informbiroa iz 1948. Ulica *Put Oktobarske Revolucije* ostala je pod svojim imenom do urušavanja komunističkog sustava iz 1990.

grad relativno beznačajnih imena (primjerice *Proleterska ulica*, *Trg Crvene armije*), a pritom se zanemarivala imena znamenitih i vrijednih Zadrana čije je životno djelovanje u prošlosti bilo podređeno isključivo interesima grada ili široj nacionalnoj potrebi.

Takva se tendencija nastavljala i tijekom 1947., kada je zbog specifičnosti nove političke situacije, preimenovanje ulica i trgova bilo dodatno opterećeno važnošću naglašavanja otprije zauzetih političko-ideoloških stajališta.³⁴ Naime, osnovni razlog ležao je u činjenici da se u Parizu koncem 1946. odnosno početkom 1947. održavala mirovna konferencija pod patronatom četiriju velikih sila (SAD, SSSR, Velike Britanije, Francuske). Na konferenciji je početkom 1947. potpisan ugovor o miru između Jugoslavije i Italije, kojim je trebalo okončati nesuglasja u pogledu jugoslavensko-talijanskog teritorijalnog razgraničenja. Pod takvim okolnostima, jugoslavenske su komunističke vlasti zahtijevale pojačano ideološko djelovanje u promidžbenom smislu, napose na područjima koja su do tada bila predmetom sporenja s Italijom. S obzirom da je grad Zadar u tom pogledu zauzimao izuzetno važno mjesto, sasvim je jasno da su se takvi postupci morali značajnije odražavati i na gradskoj problematici imenovanja ulica i trgova.³⁵

U nastavku teksta pokušat ćemo, uz pomoć primjera koji slijede, ukazati na dugotrajnu hrvatsku težnju za ispravkom prethodno uspostavljenih nelogičnih ideoloških rješenja.

Tako je već za vrijeme posjeta Miroslava Krležu Zadru tijekom 1952. s njegove strane pokrenuta inicijativa da se prilikom dodjeljivanja imena ulica i trgova, napose na Poluotoku, koriste imena zaslužnih Zadrana kao i ona iz bogate hrvatske kulturne prošlosti grada. Na tom je tragu već 1954. došlo do sazrijevanja ideje o nužnosti izrade novoga prijedloga imenovanja ulica i trgova u Zadru.³⁶ U tom je pogledu kao jedan od predloženih zahtjeva bila i potreba preimenovanja svih ulica koje su tada nosile imena živućih osoba. To traženje, iz razumljivih političkih razloga, nije obuhvaćalo ime Josipa Broza Tita.

Nadalje, prijedlogom je s poluotočnog dijela grada trebalo brisati imena ulica s primarno ideološkim predznakom, primjerice *Ulica Karla Marksa* ili pak *Pionirska ulica*. Umjesto takvih, kojih je pored spomenutih bilo još, predlagatelj je namjeravao ulice i trgove nazvati po imenima znamenitih starih hrvatskih osoba iz područja znanosti,

³⁴ Međutim, ovdje moramo napomenuti kako je (prema tvrdnjama dr. Vjekoslava Maštrovića) u Zadru tijekom 1947. uspostavljena komisija za nazive ulica u sastavu: Stjepan Antoljak, Grga Oštrić, Luka Stanin i V. Maštrović, čiji se prijedlog imenovanja ulica i trgova nije realizirao. Dokumentacija o radu ove komisije nije sačuvana.

³⁵ Više o Pariškoj mirovnoj konferenciji 1947. i njenom tijeku vidi: H. MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije*, Hrvatski pogled, Zagreb, 1998., str. 290.

³⁶ Novi prijedlog koji nije realiziran ponudila je komisija u sastavu: dr. Vjekoslav Maštrović (direktor Naučne biblioteke), Grga Oštrić (konzervator) i Luka Stanin (u ime gradskog komiteta SKH). Vidi: DAZD, «Nazivi ulica, trgova i predjela u Zadru (1945.–1992.)», svežnjik 1954.

kulture odnosno politike. Tu su se, prema prijedlogu, među ostalim trebali naći Grgur Ninski, Petar Krešimir, Špiro Brusina i drugi.³⁷

Kao dodatnu zanimljivost iz 1954. ovdje ćemo navesti i postavljeni zahtjev za preimenovanje dotadašnje *Ulice 1. novembra 1944.* novim imenom – *Ulica 1. studenog 1944.* (što se, s obzirom na nadnevak, tada smatralo danom oslobođenja Zadra). Razumijevajući sadržaj tražene preinake, može se sasvim jasno zaključiti kako je to ipak u osnovi bila intervencija u jezičnom smislu, čime bi i pisani nadnevak dobio hrvatsku formu. Naravno, pritom ovdje nećemo ulaziti u problematiku vjerodostojnosti samog nadnevka, iako se takav činjenično promijenio 1966., od kada se službeno u istu svrhu koristi 31. listopada 1944.³⁸

S obzirom na to da većina navedenih izmjena ipak nije prihvaćena odnosno realizirana, ostala su i nadalje u funkciji otprije određena imena uspostavljena isključivo na političko-ideološkoj osnovi.

Nastavak težnje za ispravkom postojećeg stanja jasno se mogao raspoznati i kroz pokušaje zadarskih intelektualaca i povjesničara, dr. Ive Petriciolija i dr. Dinka Foretića. Oni su tijekom 1965. odnosno 1966., u pisanom obliku temeljito obrazložili potrebu uvažavanja povijesnih činjenica prilikom dodjeljivanja imena ulicama i trgovima u gradu Zadru. Naravno, to se upozorenje posebice odnosilo na staru povijesnu gradsku jezgru. U tom je smislu dr. Petricioli između ostalog naglasio: «No zadarski je puk bez obzira na vlast i službene tuđe nazive upotrebljavao svoje samonikle hrvatske».³⁹

Posljedično tome nova se mogućnost pojavila koncem 1969., odnosno tijekom 1970./71. Tadašnje zadarsko političko vodstvo, iako komunističko, ipak hrvatski orijentirano, uz olakotnu okolnost nastupa novih općih prilika u zemlji (*hrvatsko proljeće*), krenulo je odlučnije s namjerom konačnog brisanja ideološkog nazivlja ulica i trgova u Zadru. Tako je Skupština općine Zadar, odnosno njeno Prosvjetno-kulturno vijeće, 1969. formiralo Komisiju za izradu prijedloga izmjena naziva predjela, ulica i trgova u gradu Zadru.⁴⁰ Ključni zadatak ovog odbora (komisije) sadržan je u nekoliko točaka, a jedna od najvažnijih jest u konstataciji «da sadašnji Poluotok ili, nakon prokopavanja kanala,

³⁷ Vidi: DAZd, fond: «Nazivi ulica, trgova i predjela u Zadru (1945.–1992.)», svežnjici 1954.

³⁸ U svezi nadnevka ulaska Zadarskog partizanskog odreda Narodno oslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ) vidi: Vinko KOŽUL, *Zadarski partizanski odred NOVJ*, Zadar, 1991., str. 119–120. Vinko Kožul bio je na funkciji političkog komesara I. bataljona ZPO NOVJ, koji je 31. listopada 1944. ušao u Zadar. Grad je nakon javne objave kapitulacije fašističke Italije od 8. rujna 1943., već 10. rujna okupiran od strane njemačkih vojnih postrojbi. U narednom razdoblju do 30. listopada 1944. bio je sustavno razaran od strane savezničkih zrakoplovnih snaga. Rezultat toga razaranja bilo je skoro potpuno njegovo uništenje (razoren oko 85%). Upravo zahvaljujući teškim stradanjima tijekom 1943./44. Zadar je dočekao ulazak prvog bataljona ZPO NOVJ razoren i od stanovništva potpuno ispražnjen.

³⁹ DAZd, fond: «Nazivi ulica, trgova i predjela u Zadru (1945.–1992.)», članak dr. I. PETRICIOLIJA, «Stari hrvatski nazivi gradskih predjela u Zadru».

⁴⁰ Komisija je formirana 23. rujna 1969., a članovi su bili: Marcel Uglešić, Milan Dijan, dr. Dinko Foretić, dr. Milan Vladović, dr. Vjekoslav Maštrović, Vinko Kožul, Valentin Uranija, Ivan Aralica i Stjepan Kaurlo. Vidi: DAZd, navedeni fond, svežnjici 1971.

STARI GRAD bude spomenik hrvatstva Zadra i svih onih koji su vjekovima radili na njegovom ugledu ili afirmaciji».⁴¹ Isto je tako zamjetna primjedba odbora kojom se kaže: «U Zadru su nazivi, oni što su ih stvorili sami stanovnici, i oni što su nastali upravnim putem, ili potpuno negirani ili nekim čudnim kriterijem postavljani».⁴² Tim slijedom odbor je izradio potpuno nove prijedloge naziva koji su se zasnivali na principu «da se treba pridržavati godinama traženog načela da se nazivi ulica i trgova na Poluotoku ili prema novom prijedlogu STAROM GRADU rezerviraju za imena događaja i osoba lokalne zadarske povijesti, preporoditelja, znanstvenika, književnika, umjetnika i nekih drugih osoba i događaja iz zadarske prošlosti, i samo neka imena nacionalne hrvatske prošlosti vezana za Zadar i zaslužna za njegov razvoj ili orijentaciju».⁴³ Unutar takva okvira svoje su mjesto trebali dobiti: Zadarski mir, Madijevci, Mihovil Klaić, Mihovil Pavlinović, Federiko Grisogono, Petar Preradović, Petar Zoranić, Juraj Baraković, braća Bersa, Grgur Ninski, Krešimir IV., Hrvatski narodni preporod, drug Tito, 31. listopada 1944., i drugi.⁴⁴ Ovako izrađen prijedlog prihvaćen je 31. srpnja 1971. na sjednici Skupštine općine Zadar, sa zaključkom da se realizira najkasnije do 1. lipnja 1972.

Međutim, nakon prihvaćanja rečenih promjena u Zadru su započeli politički napadi, prvenstveno upereni prema odboru (komisiji) koji je dostavio prijedloge izmjena, ali i prema skupštinskom političkom vodstvu, koje je prijedloge podržavalo. Stoga ćemo ovdje, zbog izuzetne zanimljivosti, iznijeti neke od optužbi kako bismo time približili dosege političkog uplitanja, kao i dalekosežnost posljedica koje su odatle proizlazile.

Tako je za sjednicu Skupštine općine Zadar, koja se održala u veljači 1972., Općinski odbor Saveza udruženja boraca NOR-a⁴⁵ izrijekom zahtijevao: «Tražimo da se poništi Odluka o nazivu ulica, da se izmijeni komisija koja te poslove priprema odnosno da se u istu imenuje jedan član predstavnik SUBNOR-a⁴⁶ koga bi mi predložili. Ovo zato da bi naše Predsjedništvo bilo blagovremeno obaviješteno o svim tim prijedlozima, kako bi na vrijeme mogli dati i naše primjedbe».

Za istu sjednicu dostavila je Radna grupa Općinskog komiteta SKH Zadar⁴⁷ ocjenu promjena naziva ulica u Zadru. Tu se, između ostalog, zaključuje i donosi ocjena u četiri točke koje ovdje donosimo u skraćenoj verziji. Kao prvo konstatiralo se: «Polazno stanovište komisije, da stavi u prvi plan ličnosti i događaje iz povijesti Zadra – na Poluotoku iz starije povijesti, a u drugim dijelovima grada iz novije povijesti – smatra se u

⁴¹ DAZd, nav. fond, svežnjik 1971., «Obrazloženje o novim nazivima predjela, ulica i trgova na području grada Zadra», koje je sastavila Komisija.

⁴² ISTO.

⁴³ ISTO.

⁴⁴ O značenju spomenutih imena vidi: Roman JELIĆ, *Imena ulica i trgova na zadarskom poluotoku*, Zadar, 1993.

⁴⁵ Narodnooslobodilačkog rata.

⁴⁶ Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata.

⁴⁷ Savez komunista Hrvatske Zadar.

osnovi dobrim i prihvatljivim. Međutim, u konkretizaciji tog stanovišta se je pretjeralo, jer su se brisala imena vrlo značajnih svjetskih ličnosti i ličnosti jugoslavenskih naroda, a umjesto njih stavlja neka imena iz povijesti Zadra za koje se ni u Zadru ni u širim razmjerima skoro ništa ne zna. U tom smislu podvrgava se kritici uklanjanja s Poluotoka ulica s imenom Lenjina, Lole Ribara, Karla Marksa, Vladimira Gortana, Borisa Kidriča, kao i uklanjanje iz Zadra uopće ulica sa imenom Karla Marksa, Borisa Kidriča, Vladimira Gortana, Save Kovačevića, Ivana Milutinovića i još nekih. Istovremeno sa izostavljanjem tih značajnih imena dano je mjesto pojedinim osobama iz povijesti Zadra, naročito iz starije povijesti, koje su vrlo malo poznate široj javnosti, a o čijem značenju i doprinosu razvoja Zadra se nije informiralo javnost niti joj davana ikakva objašnjenja. Na taj način izgledalo je kao da se neka općepoznata i značajna imena podcjenjuju, a malo poznata ili nepoznata imena precjenjuju. Koliko komisija nije bila ni dosljedna u svom polaznom stanovištu da ulicama dade ime prvenstveno po ličnostima iz povijesti Zadra vidi se na primjeru dosadašnje ulice Save Kovačevića, koja je dobila naziv po ličnosti iz vrlo daleke prošlosti hrvatskog naroda, koja ličnost nema neke posebne veze sa Zadrom, tj po imenu Ljudevita Posavskog». Ili nadalje: «Općepoznato je, da je u vrijeme kada je Prosvjetno-kulturno vijeće prihvatilo prijedlog Odluke, tj. u travnju 1971. u našoj Općini politička situacija bila prožeta, između ostalog, i nacionalističko-šovinističkim primjesama, jer su tom periodu prethodili poznati neprijateljski leci, priprema za popis stanovništva i dr., a u vrijeme kada je Skupština donijela Odluku, tj. u srpnju 1971. masovno su se osnivala povjereništva Matice hrvatske po selima, održavale javne priredbe s nastupanjem nacionalističkih elemenata i td. Naročito je intenzitet nacionalističko-šovinističkih akcija bio značajan u vrijeme donošenja Odluke od strane Skupštine. Sve to, međutim, nije za funkcionere Skupštine bio dovoljan znak i upozorenje da uoče, porazmisle i zaključe, da donošenje ovakve Odluke o promjenama naziva ulica u tom političkom trenutku može značiti doprinos daljnjem zaoštavanju i kompliciranju političke situacije u Zadru i okolici na nacionalnoj i klasnoj osnovi. Koliko je taj propust u procjeni političke situacije bio velik i da je zaista bio velik pokazale su se odmah sa objavom da je takva Odluka donesena, jer su na nju reagirale mnoge političke organizacije, pojedini članovi SK i pojedini građani». Na koncu, Radna grupa Općinskog komiteta SKH Zadar, predlaže najoštriju političku odgovornost za odgovorne osobe koje su pripremile i podržale ovu inicijativu i donijele Odluku, pritom se kao najodgovorniji poimenice navode članovi komisije i političko vodstvo Skupštine općine Zadar. Također, što je veoma bitno, zahtijevalo se: «Da Skupština općine Odluku o promjenama naziva ulica ne objavljuje u službenom glasilu i tako ne dopusti da stane na pravnu snagu».⁴⁸

Na koncu, može se prema prethodno iznesenom primjeru zaključiti da je i ovaj pokušaj ostao samo na razini namjere. Naime, protivljenjem i napadima tvrde komunističke, odnosno progugoslavenske političke opcije, ideja da se odstrani ideologija u nazivlju ulica

⁴⁸ DAZd, nav. fond, svežnjic 1972., Materijali za sjednicu Skupštine općine Zadar, br. 01/S-5/1-1972., od 28. siječnja 1972.

i trgova u Zadru, spriječena je na najgrublji način s teškim političkim posljedicama. Ovime je dodatno prokazana sva širina političko-ideološkog utjecaja, ali ujedno služi i kao segmentarni prilog boljem razumijevanju funkcioniranja totalitarne komunističke vlasti.

IMENA ULICA I TRGOVA U ZADRU NAKON 1990.

Tek 1990., nakon održanih prvih višestranačkih izbora, kada je u Hrvatskoj nastupila prva demokratski izabrana vlast, pored ostalog, stvorili su se preduvjeti za ispravljanje nametnutih nelogičnosti u imenovanju ulica i trgova grada Zadra. Stoga je već koncem listopada 1990. Skupština općine Zadar utemeljila «Komisiju za utvrđivanje prijedloga imena ulica, trgova i naselja te javnih poduzeća i ustanova».⁴⁹ Ona je u svom djelokrugu rada utvrdila načela pomoću kojih će prvenstveno ostvariti «da se isprave tendencioznosti, nelogičnosti i nepoznavanje zadarske i hrvatske prošlosti u spisku zadarskih ulica i trgova».⁵⁰ Tako je Komisija sebi u zadatak postavila ostvarenje prethodno iskazanih težnji, naznačenih još 1952., odnosno 1954., stručno podržanih 1965./66., kao i 1971.

Prema novom prijedlogu Komisije, Skupština općine Zadar je u lipnju 1991.⁵¹ prihvatila cjelokupnu promjenu naziva ulica i trgova u Zadru, posebno vodeći računa da se ulice i trgovi u staroj gradskoj jezgri obilježe imenima najvažnijih događaja, osoba i institucija iz zadarske povijesti, kao i starim hrvatskim nazivima za gradske predjele i ulice te imenima najznamenitijih hrvatskih vladara.

Od tada na Poluotoku, tj. u staroj povijesnoj jezgri grada, brisana su imena ulica ili trgova obilježeni ideološkim predznakom poput: Ulica Karla Marxa, Pionirska ulica, Lenjinovo šetalište, Obala maršala Tita i niza sličnih. Umjesto njih povijesnim središtem grada prevladala su imena: Obala Petra Krešimira IV., Obala kralja Tomislava, Trg sv. Štošije, Široka ulica, Ulica Špire Brusine i mnogi slični. Nedvojbeno je da su upravo ova imenovanja bila na tragu davno iskazanih traženja poštivanja i uvažavanja povijesnih činjenica.

Međutim, ovdje moramo također istaknuti činjenicu u svezi promjene imena prethodno često spominjane gradske obale na Poluotoku. Naime, taj je lokalitet, što nam je otprilike poznato, tijekom XX. stoljeća u pravilu nosio ime po aktualnom vladaru odnosno državnom poglavaru (*Riva Francesco Giuseppe I., Riva Vittorio Emanuele III., Obala maršala Tita*). U ovom slučaju naprosto nije došlo do nastavka takvog slijeda, jer od 1991. taj poluotočni dio nosi ime *Obala kralja Petra Krešimira IV.* (a ne dr. Franje

⁴⁹ Komisija je utemeljena 31. listopada 1990., a njeni članovi bili su: Radovan Dunatov, Ivan Aralica, Julije Derossi, dr. Nikola Jakšić, dr. Roman Jelić, Stjepan Kaurlo i dr. Eduard Peričić. DAZd, nav. fond, svežnjik 1990./91.

⁵⁰ DAZd, nav. fond, svežnjik 1991., Obrazloženje prijedloga Odluke o izmjeni naziva ulica i trgova u gradu Zadru, koje je podnijela Komisija za izmjenju naziva ulica i trgova u gradu Zadru.

⁵¹ Skupština općine Zadar donijela je Odluku 5. lipnja 1991. DAZd, nav. fond, svežnjik 1990./91.

Tudmana), što nedvosmisleno potvrđuje prekid dotadašnje prakse političko-ideološkog utjecaja prilikom imenovanja ulica i trgova u gradu Zadru. Kao prilog ovome navest ćemo i nekoliko primjera koji jasno potvrđuju rečenu tvrdnju. Tako su izvršene promjene imena gradskih predjela: *Ulica JNA* u *Ulicu kralja Dmitra Zvonimira*; *Lenjinovo šetalište* u *Bedemi zadarskih pobuna*; *Trg 27. marta 1941.* u *Trg sv. Stošije*; *Ulica Ive Lole Ribara* u *Široka ulica*; *Ulica Mihajla Pupina* u *Ulicu Kraljskog Dalmatina*; *Ulica Narodne milicije* u *Ulicu Ruđera Boškovića* i tako redom.

Iako općeprihvaćene, promjene su u svojim začetcima imale negativnih odjeka, napose kod određenih društvenih skupina koje su bez obzira na potpuno nove političke okolnosti i nadalje ostajale na otprije poznatim ideološkim stajalištima. Kao potvrda toga može nam izvrsno poslužiti djelomičan citat iz pisma što ga je u srpnju 1991. iz Beograda predsjedniku Skupštine općine Zadar i Skupštini uputila skupina boraca «XIX. sjevernodalmatinske narodnooslobodilačke udarne divizije Trećeg pomorskog sektora». Oni su u svom dopisu tražili da se Skupština općine Zadar svakako upozna s, kako navode, njihovim «opravdanim protestom, jer ste bez našeg konzultovanja, u nama dragom Zadru, za čije smo oslobođenje sve učinili, izbrisali skoro sva imena naprednog i revolucionarnog pokreta, Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije, za čije je oslobođenje narod Zadra i njegove okoline i narod sjeverne Dalmacije i Like dao velike ljudske i materijalne žrtve». U nastavku stoji: «Ostavljamo na savjest svim građanima Zadra da procjene zašto su iz Zadra protjerani Jurij Gagarin, Darwin, Mihailo Pupin, Vuk i Dositej, Cankar, Delčev.» Također se postavlja pitanje: «A zašto se niste sjetili 'zadarske rezolucije' iz 1905. godine kojom hrvatsko-srpska koalicija prihvata Supilovu 'politiku novog kursa' i kojom se obavezno prizna ravnopravnost srpskog naroda sa hrvatskim narodom?»

Na koncu, pitaju i upozoravaju: «Što još sve nećete tražiti od naroda i od boraca – da odbacimo sve i Marksa, i pozitivna nasljeđa oktobarske i francuske revolucije, španskog građanskog rata i našeg narodnooslobodilačkog rata – njihovog internacionalističkog i revolucionarnog karaktera. Šta uzaludno tražite da prihvatamo samo vaše teze, posebno o predstavljanju povijesti posljednjih više od 50 godina. Ukoliko ne revidirate svoju odluku, nemojte se iznenaditi da na nekim od pomenutih trgova, ulica, prolaza i prečaca Zadra uskoro i u drugom obliku civilizacijski i demokratski, ali s partizanskom energičnošću doživite odgovarajući protest i ne samo nas boraca».⁵²

Pomnijom analizom i usporedbom ovoga pisma sa svojedobnom ocjenom tzv. Radne grupe općinskog Komiteta SKH Zadar iz 1971./72., evidentno se očitava njihova istoznačnost. Naime, u jednom i drugom slučaju točno određene ideološke skupine društva pokušavale su spriječiti promjene koje su uistinu težile čišćenju od neprimjerenog

⁵² DAZd, nav. fond, svežnjik 1990./91., «Otvoreno pismo» upućeno iz Beograda i zaprimljeno u Skupštini općine Zadar, 3. srpnja 1991., pod br. 01 015-08/91-01/05 363-91-3 2. Potpisnici ovog pisma su: Petar Babić, Ilija Radaković, Dušan Plenča, Gojko Jakovčev, Ante Gvardiol, Rudi Bašić, Vinko Kožul i Drago Magić.

političkog utjecaja. Imperativno zahtijevajući ostanak dotadašnjih naziva ulica i trgova u Zadru, pokušali su zadržati stečene političke pozicije, a preko njih i nadalje ostvarivati ključnu ideološku prevagu.

ZAKLJUČAK

Nazivi ulica i trgova u gradu Zadru tijekom prve polovice XX. stoljeća pretežito su bili talijanskog podrijetla. Naime, tu činjenicu vjerno predočavaju gradski kartografski prikazi, počevši od razdoblja prije vojnog talijanskog zauzeća grada 1918., preko nastupa Rapalskog ugovora 1920, zatim fašističke vladavine od 1922., pa sve do trenutka jugoslavenskog preuzimanja pri koncu 1944.

Razmatranjem prve karte koja obuhvaća vremensko razdoblje od početaka XX. stoljeća do 1918., jasno je vidljivo da su skoro svi nazivi ulica i trgova u starom gradskom dijelu, tj. na Poluotoku talijanski, izuzevši poneki drugačiji primjer. Takav je primjer upravo vrijedni obalni pojas grada, koji je u tom vremenu znakovito nosio ime austrijskog cara i kralja Franje Josipa I. Smisao toga bio je naznačiti kome Zadar administrativno pripada, bez obzira na sva ostala prevladavajuća imena unutar grada. Također, odatle se mogla nazrijeti i nepisana poruka austrijskih vlasti o nezadiranju u lokalnu politiku odabira kriterija za imenovanje ulica i trgova u Zadru.

Niti talijanskim vojnim zauzećem grada koje je uslijedilo 1918. nije došlo do značajnijih intervencija u promjeni imena ulica, osim što je znakovito na obalnom dijelu Poluotoka brisano ime austrijskog cara Franje Josipa I.; od tada se taj dio naziva imenom *Riva Nuova*. Isto tako, kada je 1920. došlo do potpune realizacije Rapalskog ugovora, čime je Zadar i u formalno-pravnom smislu pripao Italiji, nije bilo značajnijih promjena imena, izuzev dodjeljivanja novog imena spominjanoj obali, koja od tada nosi ime talijanskog kralja Vittorija Emanuelea III. Dakako da je i ova promjena imala istu poruku: ukazati javnosti na to kome Zadar pod novim okolnostima u političkom i pravnom smislu stvarno pripada.

Dolaskom fašizma na vlast, od 1922. nastupile su ipak djelomične promjene u nazivlju ulica i trgova u Zadru. U tom je smislu i jedna ulica u gradu dobila ime po glavnom talijanskom gradu, Rimu. Ostale promjene u pogledu preimenovanja dijela ulica i trgova išle su na način da su nova imena dodjeljivana po talijanskim kulturnim i političkim djelatnicima, čije su glavne značajke bile promicanje ideje o talijanstvu Dalmacije. Treba zabilježiti da je obala na Poluotoku, bez obzira na znakovite politički promijenjene okolnosti, i nadalje nosila ime talijanskog kralja Vittorija Emanuelea III.

Stvarnim preuzimanjem vlasti u Zadru koncem 1944., odnosno potpunim okončanjem ratnog sukoba sljedeće, 1945. godine, komunističke vlasti iniciraju sveobuhvatne promjene imena ulica i trgova u gradu Zadru. Pritom, ta se namjera iz objektivnih razloga nije mogla realizirati trenutno, već se odvijala postupno, u ovisnosti o sređivanju urbane situacije u

gradu.⁵³ Bez obzira na okolnosti ostvarenja nakane, postupak se može tumačiti dvojako: s jedne su strane izmjene išle u pravcu dodjele i ispisivanja imena na hrvatskom jeziku, dok je s druge, u pozadini prevladavao političko-ideološki motiv. Upravo zato stara gradska jezgra, upotpunjena jugoslavensko-komunističkim imenima, od tada vjerno pruža sliku novouspostavljene političke zajednice.

Pokušaji koji su tijekom 1952. odnosno 1954. uslijedili od strane dijela zadarske kulturne i znanstvene javnosti, prvenstveno su svojom nakanom trebali poslužiti ispravku postojećih nelogičnosti i neprimjerenosti. Oni su time postali zametak pravca djelovanja za budućnost. Tako su tijekom 1965. i 1966. zaderski intelektualci pokušali svojim stručnim pojašnjenjima skrenuti pozornost vlastima na neodrživost stanja glede imenovanja ulica i trgova u povijesnoj jezgri grada Zadra. Konkretnija inicijativa u tom pogledu pokrenuta je tijekom 1969. te okončana 1971. skupštinskim prihvaćanjem cjelovitih izmjena nazivlja ulica i trgova u Zadru. Međutim, brzom i politički nasilnom intervencijom državne komunističke vlasti, konačna realizacija promjena bila je spriječena, a predlagачi i podržavatelji prijedloga bili su politički odstranjeni.

Tek 1991., nakon urušavanja jugoslavenske zajednice, stvoreno je ozračje pod kojim je došlo do ispravaka prethodno uspostavljenih nelogičnosti u imenovanju ulica i trgova grada Zadra.

Konačno, moramo primijetiti kako je u promatranom razdoblju od početka pa sve do pred konac XX. stoljeća grad Zadar proživljavao nekoliko ključnih promjena vlasti. Svaka od njih koristila je upravo problematiku imenovanja ulica i trgova grada na način iz kojega je bilo razvidno kome Zadar u političkom i administrativnom smislu trenutno pripada.

Dakle, može se zaključiti kako su upotrebom ideološke moći bitno uspostavljeni kriteriji za korištenje odonima, koji su pritom isključivo služili promidžbi određene političke koncepcije.

⁵³ Ovdje je bitno napomenuti kako još u tom razdoblju nije bio postignut Pariški mirovni sporazum koji je imao značajnog utjecaja na konačno razrješenje u međunarodno pravnom smislu statusa Zadra. Više o specifičnoj poziciji Zadra u tom pogledu vidi: Ferdo ČULINOVIĆ, *Državnopravna analiza oslobođenja Zadra, Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. XI-XII., Zadar, 1965., str. 77–108.

Zlatko BEGONJA: ODonYMS AS A POLITICAL MANIFESTATION
ON THE EXAMPLE OF ZADAR IN THE 20th CENTURY

Summary

During the 20th century the names of streets and city squares in Zadar depended in an essential sense on the dominant political circumstances. This period, so rich in political turmoil, offered examples of using odonyms for the purpose of confirming precisely defined political-ideological conceptions. For this reason an attempt was made to analyze the naming of streets and squares in Zadar from the beginning of the 20th century to the end of the 20th century and to determine the dominant criteria for the use of odonyms. As a consequence of such a political-ideological imposition, a framework for the specific use of odonyms was established.

Key words: odonyms, Zadar, politics, ideology.